

Н. Сәулен¹
Е.С. Жамбаев²
А.Н. Сагадиев³

¹Парламентаризм институты, Астана, Қазақстан
^{2,3}А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
(e-mail: nuri_saulen@mail.ru, zhambaev_es@mail.ru, 02-kz@mail.ru)

Қоғамды цифрландыру және ақпараттандыру конституциялық құндылықтарды өзгертудің триггерлері ретінде

Аңдатпа. Давостағы Дүниежүзілік экономикалық форумның президенті Клаус Швабтың бір аттас кітабында технологиялық прогреске төртінші өнеркәсіптік революция себеп болды және ақпарат ол жерде басты маңызды рөл атқарды, ол қоғамдық өмірді барлық жағынан болмаса да, оны жан-жақты тез және әрі қарай өзгертетіні анық және адамзат тарихында мұндай технологиялық даму деңгейін ешкім көрмеген және бұрын-соңды болмағаны күмәнсіз деп жарияланған. Осыған орай ақпараттық және цифрлық алаңда туындайтын жаңа құқықтық қатынастарды зерттеудің өзектілігі күмән тудырмайды. Осы мақаланың мақсаты – әркімнің жеке өмірге құқығы, телефонмен еркін қауіпсіз сөйлесу және тағы басқа да құқығы жайында, сонымен қатар әр адамның заң жүзінде шексіз еркін ақпарат таратып ақпарат алу құқығы сияқты конституциялық құндылықтардың трансформациясына цифрландыру мен ақпараттандырудың қазіргі кездегі жағдайы мен әсерін зерттеу болып табылады. Зерделеу барысында үш нәтижеге қол жеткіздік, біздің ойымызша, солардың ішіндегі ең маңыздысы, тиісті құқықтық актіні дамытып дайындау және құқықтық айналымға «Ақпаратты пайдалану ережелері» (ақпараттық диета) деген ұғымды енгізу қажеттігі туралы ұсыныс, ол біз ойлағандай, бейінді мамандарды, соның ішінде медицина ғылымдарының қызметкерлерін тарта отырып, одан әрі толық зерттеу мен талқылауды қажет етеді деп санаймыз. Клаус Швабтың пайымдауына сүйенсек, біз әркімнің жеке өміріне, жеке құпиясына, телефон арқылы сөйлесу құпиясына және т.б. сияқты конституциялық құндылықтардың қысқа мерзімде мүлдем жойылып кетуі мүмкін деген қорытындыға келіп отырмыз.

Кілт сөздер: цифрландыру, ақпараттандыру, ақпарат, әлеуметтік желілер, Интернет, Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі, конституциялық құндылықтар, өнеркәсіптік революция, жеке өмір.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2022-140-3-32-46>

Кіріспе

Отандық Конституцияда әркім өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазыққан хаттарының, телефон арқылы сөй-

лескен сөздерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар. Бұл құқықты шектеуге заңда тікелей белгіленген реттер мен тәртіп бойынша ғана

жол берілетіні жайлы конституциялық құндылықтар бекітілген [1].

Алайда, бүгінгі таңда, Клаус Шваб атап өткендей, Интернетті пайдалануға байланысты, сондай-ақ өзіміздің әртүрлі типтегі желілерге қосылу дәрежесінің артуынан туындайтын жеке адамдар деңгейіндегі ең маңызды проблемалардың бірі жеке өмірге қол сұғылмаушылыққа қатысты. Гарвард университетінің саяси философия маманы Майкл Сандел атап айтқандай, бұл мәселе күннен күнге күрделене түсуде, себебі «біз жиі қолданатын көптеген құрылғыларға қатысты ыңғайлы ету үшін біз құпиялылықты айырбастауға дайын сияқтымыз». Эдвард Сноуденнің ашықтықтың жоғары деңгейіне қол жеткізген әлемдегі жеке өмірге қол сұғылмаушылықтың маңыздылығы туралы ашқан ашық ойлары жаһандық пікірталас енді басталуда, ал біз қазірдің өзінде Интернеттің ырықтандыру мен демократияландырудың теңдессіз құралы бола алатынын, бірақ сонымен бірге халықтың кең ауқымдарын сайлаусыз, алысқа бара жатқан және байқалмайтын қадағалау үшін жағдай туғызатынын байқап отырмыз. Эдвард Сноуденнің ашықтықтың жоғары деңгейіне қол жеткізген әлемдегі жеке өмірге қол сұғылмаушылықтың маңыздылығы туралы ашқан ашық ойлары жаһандық пікірталас енді басталуда, ал біз қазірдің өзінде Интернеттің ырықтандыру мен демократияландырудың теңдессіз құралы бола алатынын, бірақ сонымен бірге халықтың кең ауқымдарын сайлаусыз, алысқа бара жатқан және байқалмайтын қадағалау үшін жағдай туғызатынын байқап отырмыз [2; 82].

Қазіргі уақытта біз БАҚ-та кейбір хакерлер деп аталатын адамдармен жеке құпия ақпаратты ұрлау үшін серверлер мен веб-сайттарды бұзулары туралы жиі естиміз және бұл заманауи құбылыс өте жиі және мүлдем басқа ауқымда орын алууда.

Мысалға алатын болсақ, ресейлік халықаралық ақпарат агенттігі РИА Новости 2014 жылғы 9 қаңтарда жариялаған мәліметтерге сәйкес, АҚШ-тың бұрынғы барлау қызметкері Эдвард Сноуден АҚШ қарулы күштерінің барлау операцияларына қатысты 1,7 миллионға жуық файлды ұрлаған [3].

Қазақстандағы, қолдағы бар ақпаратқа сәйкес, 2021 жылдың 04 сәуірінде KZ-CERT компьютерлік инциденттерге ден қою қызметі Facebook әлеуметтік желісіндегі 3 миллионнан астам қазақстандық қолданушылардың деректерінің бұзылғанын анықтады, деп хабарлайды мемлекеттік техникалық қызмет (МТҚ) inbusiness.kz Интерфаксқа сілтеме жасай отырып. «Қаскүнемдердің құрбанына айналудың көптеген қауіптері бар: жеке тұлғаға қатысты кез келген ақпаратты жария етуден; бопсалау; банк картасынан қаражатты заңсыз есептен шығарудан; жеке өмірге араласудан; балаларға төнетін қауіпке дейін, мысалы, олар оқитын мектептер туралы деректерді бұқаралық ақпарат құралдарында жариялаған жағдайлар», - делінген хабарламада [4].

Клаус Шваб атап өткендей, бұл әлі барлығы емес, біздің миымыздың жеке және ұжымдық деңгейде қалай жұмыс істейтінін жақсы түсіну үшін пайдасын тигізбейтін біздің жеке және кәсіби өміріміздің бірде-бір саласы жоқ. Бұл факт, соңғы бірнеше жылдары әлемдегі ең жомарт демеушілік жасаған екі зерттеу бағдарламасының миды зерттеу саласына қатысты болғанын көрсетеді: «Адам миы жобасы» (бұл бағдарламаға он жыл ішінде Еурокомиссия бір миллиард еуро жұмсаған), және Президент Б. Обаманың «Инновациялық нейротехнологияларды дамыту арқылы миды зерттеу» бастамасын (BRAIN бастамасы) айтуға болады. Бұл бағдарламалар ең алдымен ғылыми және медициналық зерттеулерге бағытталғанына қарамастан, біз медицинаға қатысы жоқ өміріміздің аспектілерінде нейротехнологиялардың тез өсуіне (және әсеріне) куә болып отырмыз.

Нейротехнологиялар ми қызметін бақылау және өзгерістерді қадағалау (немесе) мидың әлеммен қарым-қатынасын қадағалап бақылау үшін қолданылады [2, 135].

Мысалға, 2015 жылы нейрошлемдердің (оның құны осы уақытта ойын консолінен де арзан тұрады) тасымалданатындығы мен қолжетімділігі бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерді береді, бұл біз нейрореволюцияның ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы үлкен және ауқымды өзгерістердің куәсі болуымыз мүмкін екенін көрсетеді [5].

Бір сөзбен айтқанда, отандық ғылыми қоғамдастыққа, оның ішінде құқықтанушыларға, сондай-ақ тиісті уәкілетті органдарға осыған байланысты жұмыс істеу керек деген ой білдіреміз.

Зерттеу әдістері

Салыстырмалы-құқықтық әдіс, сондай-ақ конституциялық құқық саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде ұсынылған, ақпаратты алу мен таратуды реттеу проблемаларына арналған цифрландыру идеялары зерттеудің әдіснамалық негізі болып табылады. Жұмыста келесі зерттеу әдістері қолданылады: жүйелік-құрылымдық әдіс, талдау және синтез әдістері, формальды-құқықтық әдіс.

Талқылау

Осы уақытқа дейін әр елдің конституциялық құндылықтар тізбесі уақыт өте келе сандық және сапалық өзгерістерге сөзсіз ұшырайтыны белгілі. Оған елдің қоғам-дық-мемлекеттік құрылымының өзгеруі себеп (шетелдік контингенттің өсуі, құрылу (аккультурация), халықаралық ұйымдарға қосылу және т.б.). Қазіргі жаңа заманауи әлем цифрландыру дәуірінің жаһандық сын-қатерлерін ескере отырып, өзінің мемлекеттілігінің сапалы жаңа шарттарын құру бағытында. Бұл конституциялық құқықтың барлық дерлік институттары мен санаттарын қайта қарау керек дегенді білдіреді, яғни оның тұжырымдамасынан бастап және цифрлық құқықтармен қатар адам құқықтарының жаңа буынын негіздеуге дейінді білдіреді. Жаңа көзқараста конституциялық құндылықтарды да жан-жақты мағыналы түсіну қажет. Құндылық кез-келген әлеуметтік қатынастар субъектілерінің өмір сүру деңгейінің барлық салалары мен деңгейлерін қамтитын әмбебап және көп өлшемді категория, бұл субъектілер үшін олардың арасындағы қатынастардың сипатын анықтайтын көрсеткіш болып табылады. Философиялық, әлеуметтанулық және құқықтық аспектілермен делдал болған категория ретін-

де құндылық жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің мүдделерінде, олардың бағдарлары мен артықшылықтарында көрінеді, соның арқасында олар бір-бірімен белгілі бір қатынастар орнатады [6, 7]. Құндылықтар осы субъектілердің танымдық, шығармашылық және практикалық әрекеттерімен байланысты, нәтижесінде олардың ерікті шешімдері туады, олардың заңды және құқыққа қарсы мінез-құлқы қалыптасады [7, 5]

Қазақстан үшін тарихи құндылықтар әрқашан қазақстандық мемлекеттілікті дамытудың негізгі бағдарлары рөлін атқарған, бұған Қазақстан Республикасы Конституциясы кіріспесінің ережелері де дәлел бола алады: «Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, ... өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, .. осы Конституцияны қабылдаймыз.» - деп жазылған [1].

Бұл ережелер тарихи даму мен жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесінің сабақтастығы туралы айтады. Отандық заңнамада «құндылық» терминінің анықтамасы заңды түрде бекітілмеген. Осыған орай, біздің ойымызша, конституциялық құндылықтарды қоғамдық-мемлекеттік дамудың жалпыланған, негізгі, стратегиялық басымдықтары (қағидаттары мен мақсаттары) түрінде көрініс табатын қоғамдық-мемлекеттік құрылымды ұйымдастыру және дамыту туралы тарихи, мәдени және сана-сезім деңгейінде қалыптасқан түсініктер мен идеалдар, Конституция және конституциялық заңдар деңгейінде елдің конституциялық дамуының векторы ретінде айқындалған және бекітілген және жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің өзара дамуын қамтамасыз ететін конституциялық-құқықтық мүдделерінің оңтайлы теңгерімін қолдау мақсатында нақты дәуір жетістіктері жағдайында конституциялық бақылау органы түсіндіруі ретінде ұғынуға болады.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Конституциясы «құндылық» ұғымына жоғары мән береді, осыған байланысты оның нормаларын түсіндіру конституциялық құндылықтардың нақты мазмұнын ескеру кезінде

жүзеге асырылуы тиіс. «Құндылық» санатының қолданылуы Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабының 1-бөлігінде көрсетілген [1]. Бұндай конституциялық құндылықтар, осы нормаларда аталған «Адам, оның құқығы мен бостандығы», бұны цифрландыру жағдайында қайта қаралу қажет. Осы ретте «Цифрлық жеке тұлға, оның цифрлық шындық жағдайындағы құқықтары мен бостандықтары» деген жаңа мазмұнды қалыптастыру туралы айтуға болады. Конституциялық құндылықтар тізімін кеңейтудің себептерінің бірі-жалпы әлемдік цифрландыру. «Цифрлық конституциялық құндылықтарды» қалыптастыру кезінде іргелі халықаралық құжаттар бастапқы қағидаттарға айналады. Мысалға, 2003 жылғы цифрлік мұраны сақтау Хартиясы [8] мемлекеттер үшін жаңа конституциялық құндылықтар құрып және цифрлік мұра жайында айтады. Бұрынғы тарихи-мәдени мұрадан айырмашылығы, мемлекеттің цифрлық мұраны қорғауы, оған тең қол жеткізуді қамтамасыз ету, болашақ ұрпақтардың оған қол жеткізу құқығын қорғау жөнінде шаралар қабылдау қажеттілігі алмастырылады. Осы жерде құқықтың жаңа белгілері көріне бастайды – алдын-ала болжау функциясына ие болуы керек. Сонымен бірге Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының (бұдан әрі – БҰҰ) құжаттары аса маңызға ие, ол жерде әлемдік «цифрлік конституциялық құндылықтарды» қорғау қажеттілігін белгілеп өткен. Осылайша, 2013 жылғы желтоқсанда БҰҰ № 68/167 қарар (резолюция) қабылдады, онда хабарламаларды бақылау және оларды ұстап алу адам құқықтарын жүзеге асыру үшін теріс салдары болуы мүмкін деген терең алаңдаушылық білдірді. БҰҰ адамның офлайн ортадағы құқықтары онлайн ортада да қорғалуы керек екенін растады және барлық мемлекеттерді цифрлық байланыс контекстінде жеке өміріне қол сұғылмау құқығын құрметтеуге және қорғауға шақырды [9]. Осы халықаралық құжаттарды есепке ала отырып, алдыңғы қатарлы батыс елдерінің сот тәжірибесінде қазіргі уақытта «цифрлік конституциялық құндылықтарды» қорғау жолына түскен. Мысалы, 2020 жылдың мамыр айын-

да Германия Федеративтік Республикасының Конституциялық соты өзінің Конституциясының Федералды барлау қызметі туралы Заңның ережелеріне сәйкес келмейтіндігі туралы шешім қабылдады, онда барлау қызметіне осындай қызмет үшін қызықты ақпарат үшін үлкен ақпараттық ағындарды тексеру құқығы берілген [10]. Соттың ойына сәйкес, бұндай құқық телекоммуникациялық байланыспен бұқаралық ақпарат құралдарының құпиясын бұзады. Осы аталған жолмен Ресей Федерациясы да бағыт алды, олар 2020 жылы әзірленген, өзінің Конституциясына түзетулер мен өзгерістер енгізуге ұсыныс білдірді, ол ережелер жайында, елді жүргізуге ақпарат, ақпараттық технологиялар, және байланыс, қоғамның, жеке тұлғаның және цифрлік декректердің айналымы, мемлекеттің ақпараттық технологияларды қолданудағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету жатты [11]. Әлемде жаңа конституциялық құндылықтарды бекітумен қатар, Интернеттің ғаламдық компьютерлік желісіндегі бірқатар құқықтар шектеліп, сол конституциялық құндылықтарды, атап айтқанда, арнамыс пен қадір-қасиетті, қоғамдық және ұлттық қауіпсіздікті алдыңғы қатарға шығарады. Мысалға алатын болсақ, 2020 жылы Францияда әлеуметтік желілерде ерсіз сөздерге тыйым салу туралы заң қабылданды. Бұл көрсетілген заңда платформалармен іздеу жүйелерінде қорлау сипатындағы сөздерді өшіру міндеттеледі – зорлық зомбылық пен қорлық және нәсілшілдік немесе діни фанатизмге шақыстыру – 24 сағат ішінде жойылады. Қарсы болған жағдайда оларға 1,25 миллион еуро көлемінде айыппұл салынады [12]. Қазақстан бірқатар халықаралық ұйымдардың мүшесі және халықаралық өмірге белсенді қатысатын субъект ретінде цифрландырудың сын-қатерлерін қабылдайды, соның нәтижесінде көптеген адам құқықтарын құрайтын, бар конституциялық құндылықтарды сапалы түрде жаңадан қайта ойластыру жүріп жатыр. Мысалға алатын болсақ, цифрландыру шарттары бойынша маңызды конституциялық құндылықтарға ақпарат алу құқығы жатады. Дәл осы құндылықты – дәрігерлік, адвокаттық, коммерциялық, қызметтік, бала асырап

алу жағдайларында, хат алмасу, телефондық және хабарлама, жеке және отбасылық өмірде, тағы да басқа әртүрлі құпиялардың «бастапқы нүктесі» ретінде есептеу керек.

Күн сайын ақпараттық технологиялар адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірін жаңа мүмкіндіктермен толықтыруда. Қол жеткізілген прогресс ақпаратпен жұмыс істеді едәуір жеңілдетті, оны жаппай тұтынуға қол жетімді етті және сонымен бірге оны көздің қарашығынан қорғап, оның бір бөлігіне кіруді шектеді. Шын мәнінде, әңгіме ақпараттық құқықтық қатынастарда жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің мүдделерінің конституциялық-құқықтық теңгерімі қағидатын қамтамасыз ету туралы болып отыр. Мұндай теңгерім – бұл конституциялық құқықтық тәртіпті, оның ішінде цифрлық қайта құру жағдайларында сақтау мақсатында ақпараттық саладағы жоғарыда аталған субъектілердің конституциялық-құқықтық мүдделерінің теңгерімділігінің жай-күйі ғана. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі осы аталған қағиданы өзінің қызметі ретінде қолданады. Мәселен, «Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабының 1-тармағын ресми түсіндіру және «Балаларды денсаулығына және дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңын және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне балаларды денсаулығына және дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңын Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігі тұрғысында тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2015 жылғы 18 мамырдағы № 3 нормативтік қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне балаларды ақпараттан қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу, Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі қаулы етті: 1. Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабы 1-тармағының нормасын, Негізгі Заңның 39-бабының 1-тармағымен өзара байланыста,

өтініш нысанасына қатысты, мемлекет неке мен отбасын, ана, әке және баланы қорғау жөніндегі өз міндеттемелерін орындау мақсатында Конституцияның 20-бабының 2-тармағында көзделген адам құқығын шектейтін заңдар қабылдауға құқылы деп түсінген жөн. 2. Қазақстан Республикасының Парламенті 2015 жылғы 19 ақпанда қабылдаған «Балаларды денсаулығына мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне балаларды денсаулығы мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарын және 2015 жылғы 28 ақпанда Қазақстан Республикасы Президентінің қол қоюына ұсынылғанын Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес емес деп танылсын [13].

Сол арқылы Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі тиісті конституциялық құндылықтарды қорғауды жүзеге асыру кезінде жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің мүддесі үшін басымдықтарды қалай қою керектігін көрсетті, бұл қазіргі әлемде екпінді болып жатқан цифрлық қайта құрулар дәуірі жағдайында аса маңызды. Қазір ақпараттық егемендік пен киберқауіпсіздік жайында конституциялық құндылықтар ретінде айтуға болады, осы жағдайға Конституциялық Кеңесте өз уақытында 2021 жылы Қазақстан Республикасының конституциялық заңдылығы жөніндегі өз Жолдауында көңіл аударды, цифрландыру деңгейінің өсуіне байланысты жеке деректердің қауіпсіздік мәселелері жаңартылды және азаматтардың қадір-қасиетіне қол сұқпауға, жеке өміріне, өзіндік өміріне және отбасылық құпиялары жайлы конституциялық құқықтары жүзеге асырылды, сонымен қатар оларға мемлекеттік қызметтердің жеке түрлерін сапалы жіберу тікелей әсер етеді (мемлекеттік қызметтер, сот ісін жүргізу және т.б.).

Ақпараттық технологияларды қолдануды тереңдету мемлекеттік егемендіктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын цифрлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, заңмен

қорғалатын мәліметтерге қол жеткізу тетіктерін күшейту, аталған конституциялық құндылықтарды жүзеге асыру кепілдіктерін нығайту, сондай-ақ дәстүрлі құқықтық институттардың (құқық бұзушылық пен жауапкершілік субъектісі, құқық бұзушы, жәбірленуші және басқалар) мазмұнын қайта ойластыру жөніндегі шаралармен қоса жүргізілуге тиіс. Осы салада қолданылып жүрген нормативтік құқықтық актілердің әр түрлілігін ескере отырып, оларды бір салалық заңнамалық акт шеңберінде кодификациялау мүмкіндігін зерделеуге болады [14].

Осы және басқада жаңашылықтарды теңестіруге болмайды, сонымен қатар, оларға белгілі сақтықпен қарау керек, себебі Қазақстанда олардың кейбіреулерінің қолдану тәжірибесі мүлде болмаған немесе енді ғана құрыла басталуда. Біздің ойымызша, жаңа цифрлік конституциялық құндылықтар заңнамадан көрініс табу керек сияқты. Әсіресе осы жерде «ақпараттық егемендік» секілді маңызды құндылықтарға көңіл бөлу керек, мемлекетте белгілі бір кепілдіктің құрылуын ақпараттық технологияларды қолданатын сыртқы араласулардан қорғау керектігін білдіреді. Цифрлық мемлекет (цифрлық экономика, электрондық үкімет және сот төрелігі) және ақпараттық қоғам да Қазақстан Республикасындағы цифрлық конституциялық құндылықтар болып табылады. Сонымен бірге, жеке тұлға да қайта қарастыруға жатады, осыған байланысты цифрлық жеке тұлға туралы конституциялық құндылық тұрғысынан қарастыра отырып, оны жүргізуге болатын уақыт келеді деп айтуға болады. Цифрландыру процесі, бір жағынан, адамға, қоғамға және мемлекетке жағымды әсер етеді, екінші жағынан, олардың қалыптасқан қарым – қатынасын бұзады, олардың мүдделерінің қалыптасқан конституциялық-құқықтық тепе-теңдігін өзгертеді. Цифрлық дәуірде технология қоғамға еніп, оны «ақпараттық қоғам» деп атайды. Өз кезегінде, адам виртуалды әлемге «баруға» мәжбүр болады және «виртуалды» санатына ауыстырылады. Бірақ әр бір тұлға ондай өзгерістерге дайын емес, сондықтан олардың барлығы «жаңа» қоғамға қосылмай-

ды. Бұл цифрландырудың адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың сипатын түбегейлі өзгертегіндігіне байланысты адамдар арасындағы дәстүрлі байланыс әлсірейді, Ақпараттық технологиялар көмегімен жүзеге асырылатын байланыспен алмастырылады. Цифрландыру жағдайында жеке тұлға туралы идеяларды қайта қарастыра отырып, бір жағынан жасаңды интеллектті қолдану үлкен прогресс, екінші жағынан регрессияның бір түрі екенін ескеру керек, өйткені қоғам жұмыстың неғұрлым қарабайыр формаларын орындауға көшеді және өзінің интеллектісін оны одан әрі дамыту үшін қажет мөлшерде пайдаланбайды. Осылайша мемлекетте белгілі бір регрессивтік іс-әрекет қызметінің стратегиялық бағыттары пайда болуы мүмкін. Бұның соңы неге алып келері белгісіз. Цифрландырудың нәтижесінде қоғамда бұрыннан бар және мүлдем «жаңа» деген туынды «жаңа» конституциялық құндылықтар туындауы мүмкін. Атап айтқанда, мысалы, цифрлық дәуір жағдайында жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің конституциялық-құқықтық мүдделерінің тепе-теңдігі қайта ойластырылып, цифрлық жеке тұлға – ақпараттық қоғам – цифрлық мемлекет арқылы түсінілуі қаралуға тиіс. Түбінде, цифрландыру конституциялық құндылықтардың құпияларына әсер етеді: отбасылық, жеке т.б., бұл жерде жеке тұлғаны өмірі және оның өзінің цифрлік көрінісі, көп қырлы (көп өлшемді) болады. Осы конституциялық теңгерімнің маңызды аспектісі болып оның жаңа көрінісі болып табылады – бұл теңгерім құқық қорғаушылық құрылымдардың компьютерлік ақпараттарға қолжетімділігімен азаматтардың оның құпиялылығына құқығы арасындағы мүмкіндік болып табылады. Мемлекеттің нақты белгілі бір даму деңгейінде конституциялық құндылықтардың орыны, белгілі бір толық билеуші субъект, тарихи дәуірден шыққан, осы ел өмір сүретін, Конституцияның мәтінін түсіндіретін, оның бір қатар құндылықтарын шағылыстыра көрсетіп, ал қажет болған жағдайда – оларды солай қорғап отырады. Қазақстанда конституциялық құндылықтарды қорғаудағы жетекші рөл Қазақстан Республи-

касының Конституциялық Кеңесіне тиесілі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 72-бабы 1-тармағының 2) тармақшасына сәйкес Конституциялық Кеңес Қазақстан Республикасы Президентінің, Сенат Төрағасының, Мәжіліс Төрағасының, Парламент депутаттары жалпы санының кемінде бестен бір бөлігінің, Премьер-Министрдің өтініші бойынша: Парламент қабылдаған заңдардың Республика Конституциясына сәйкестігін Президент қол қойғанға дейін қарайды [1].

Конституциялық Кеңестің өкілеттіліктерінің кең тізімі оған конституциялық құндылықтардың, сонымен бірге цифрлік дәуірде «қорғаныста тұруға» мүмкіндік береді. Өз актілерінде ол Конституциямен бекітілген құндылықтарға негізделген тұжырымдар жасайды. Мәселен, Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесі 2021 жылғы 21 маусымдағы Жолдауының 4.5 тармағында, атап айтқанда, Конституцияның 39-бабына сәйкес, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатына қажетті шамада ғана және тек заңмен шектелуі мүмкін екенін атап өткен болатын. Конституциялық Кеңес атап өткендей, егер мұндай шектеу заңды түрде негізделген мақсаттарға барабар болса және конституциялық маңызы бар құндылықтарды қорғау үшін демократиялық мемлекетте барабар және қажетті болып табылса, осы құндылықтарды қорғау құқықтар мен бостандықтардың шектелуіне себеп болуы мүмкін [14].

Тағы бір мысал, «Алматы қаласы Алатау аудандық сотының ұсынуы бойынша «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 107-бабы 8) тармақшасының конституциялылығын тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2020 жылғы 21 қаңтардағы № 1 нормативтік қаулысында Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі өзінің қорытынды шешімдеріне назар аударды, онда: Қазақстан әлеуметтік мемлекет ретінде өз азаматтарының лайықты өмір сүруі және жеке

адамның өз мүмкіндіктеріне бара-бар еркін дамуы үшін жағдай жасау міндеттемесін өзіне алады. Жоғары құндылықтар деп тану мемлекеттің адамға, оның материалдық әлауқатына қамқорлық жасаудан аса маңызды міндеті жоқ екенін білдіреді (2001 жылғы 21 желтоқсандағы № 18/2, 2004 жылғы 20 сәуірдегі № 3, 2007 жылғы 28 мамырдағы № 5, 2018 жылғы 10 сәуірдегі № 3 нормативтік қаулылары және басқалары). Мемлекеттік әлеуметтік саясаттың мазмұнына енгізілген бұл конституциялық қағидалар азаматтардың тұрғын үй құқықтарын іске асыру саласында да қолданылады, халықтың өмір сүру сапасы олардың жүзеге асырылу деңгейіне байланысты [15].

Осы мәнмәтінде «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңын Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігі тұрғысында тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2017 жылғы 9 наурыздағы № 1 нормативтік қаулысы назар аударуға тұрарлық, онда Конституциялық Кеңестің пікірінше, Қазақстан Конституциясында жалпы әлемдік және осы қағидаларға негізделген өлшемді теңгерім белгіленген олардың ішінде қазақстандық конституциялық құндылықтар бар. Өз жиынтығында олар өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратын, ең қымбат қазынасы адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылатын Қазақстан Республикасының стратегиялық мүдделерін айқындайды [16].

Бұл ретте, Конституциялық Кеңестің өз актілерінде жеке адамның мүдделерін шектеудің қандай да бір конституциялық құндылықтармен өлшемдестігін айқындайтыны да маңызды. Мәселен, «Қарағанды облысы Теміртау қалалық сотының ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 28 наурыздағы № 361 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасынан шегінен тыс тұрақты тұрғылықты жерге кетуге арналған құжаттарды ресімдеу қағидаларының 7-тармағы 3) тармақшасының консти-

туциялығын тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2016 жылғы 14 желтоқсандағы № 1 нормативтік қаулысына сәйкес, Конституциялық Кеңес Негізгі Заңның 21-бабының 2-тармағында көзделген әркімнің республикадан тыс жерлерге кету құқығына шектеулерді заңдарды қабылдау арқылы, кейіннен Үкіметтің қаулысымен және ішкі істер министрінің бұйрықтарымен рәсімдік қатынастарды бекіте отырып, бекітудің заңдық тетігі Конституцияға жауап береді деп есептейді.

Бұл жағдайда Қазақстан Республикасының Парламенті мен Үкіметі Конституцияның 61-бабының 3-тармағына және «Қазақстан Республикасы Конституциясының 54-бабын, 61-бабы 3-тармағының 1) және 3) тармақшаларын, сондай-ақ мемлекеттік қызмет мәселелері бойынша Қазақстан Республикасы Конституциясының басқа да бірқатар нормаларын ресми түсіндіру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2008 жылғы 15 қазандағы № 8 нормативтік қаулысына, сондай-ақ «Қазақстан Республикасы Конституциясының 54-бабын, 61-бабы 3-тармағының 1) және 3) тармақшаларын, сондай-ақ мемлекеттік басқаруды ұйымдастыру мәселелері бойынша басқа да бірқатар нормаларын ресми түсіндіру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2008 жылғы 15 қазандағы № 8 нормативтік қаулысына түсіндірме беру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2013 жылғы 16 мамырдағы № 2 қосымша қаулысында бекітілген Конституциялық Кеңестің құқықтық ұстанымдарына сәйкес әрекет етті.

Конституциялық Кеңес адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына шектеулер енгізетін заңдарға және басқа да нормативтік құқықтық актілерге қойылатын талаптарға қатысты Конституцияның 39-бабының нормаларына ресми түсіндірме берді.

Осылай, Конституциялық Кеңестің 2000 жылғы 7 маусымдағы № 4/2, 2005 жылғы 23 тамыздағы №6, 2009 жылғы 11 ақпандағы № 1 нормативтік қаулыларымен 39-баптың 1-тармағына сәйкес мемлекет Республика Конституциясына сәйкес конституциялық құрылы-

сты қорғау, қоғамдық тәртіпті қорғау қажет болған жағдайда адам мен азаматтың ұжымдық және жеке құқықтары мен бостандықтарын заңнамалық шектеуге бару құқығын өзіне қалдырады.

Конституциямен құқық пен бостандықтардың: «қажетті шамада ғана» шекараларының шектеулері бекітілген (39-баптың 1-тармағы). Бұл ретте шектеу заңды негізделген мақсаттарға барабар болуға тиіс; ол әділеттілік талаптарына сай келуге; конституциялық маңызы бар құндылықтарды қорғау үшін демократиялық мемлекетте барабар, мөлшерлес және қажетті болуға тиіс [17].

Енді, кейбір адамдардың сыни көзқарастарына тоқталсақ. Мәселен, Forbes Kazakhstan журналының сайтында 2021 ж. қазан айының 06 жарияланған «Неге Қазақстанда сайттарды жиі бұғаттап тастайды» деген мақала ерекше көңіл аударуға лайық, осылай Құқықтық медиаорталықтың деректеріне сай, жыл сайын Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары интернет ашық кеңістіктерінен заңсыз мазмұнымен 10 мыңнан астам материалдарды «өшіріп» отырады (сайттар сонымен қатар медиафайлдар және интернет-ресурстардағы мәтіндерді). Forbes Kazakhstan бұл қалай жасалып жатқаны жайлы анықтауға тырысты.

Бұғаттаудың екі түрі бар: соттан тыс жағдайда және соттың шешімі бойынша. Соттан тыс тәртіпте сайтты Бас прокурор немесе оның орынбасары жауып тастай алады – егер сайттың ресурсында жеке тұлғаның, қоғам және мемлекеттің қызығушылықтарына зиянын келтіретін ақпарат болса, сайлау жөніндегі заңдарға зиянын тигізсе, террористік және экстремистік іс-әрекеттерге шақырса, көпшілік қоғамдық іс-шараларда қатысса, орнатылған тәртіпке бағынбай өткізілсе, сонымен қатар жас балалардың порнографиясымен кәметке толмаған балаларды сексуалды іс-әрекеттерге итермелеуді насихаттау болса сайтты бекітеді.

Одан бөлек, билік өкілдері соттың шешімісіз сайтты Ұлттық Қауіпсіздік Комитет (бұдан әрі – ҰҚК) төрағасының тапсырмасы бойынша да, оның орынбасарлары мен

ҰҚК-ның аумақтық органдарының басшылары мен олардың орынбасарлары да жауып тастай алады. ҰҚК-ке жолданған рәсімдер туралы сұрау салуға бізге ешқашан жауап берген емес. Алайда, Ақпарат және қоғамдастық даму министрлігінің мәліметтері бойынша, ҰҚК қызметкерлері егер бұл кейінге қалдыруға болмайтын және ауыр қылмыс жасауға әкеп соқтыруы мүмкін жағдайда ресурстарды бұғаттай алады. Кейбір жағдайларда интернет-ресурстарды соттан тыс жағдайда Ішкі істер министрлігі мен Қорғаныс министрлігі де бұғаттай алады. Кейбір жағдайлардың астында әлеуметтік, табиғи немесе техногендік шектен тыс қауіпі бар жағдайларды айтуға болады. Соттың шешімінен тыс сайтты сонымен қатар мемлекеттік органдарда мемлекетте төтенше жағдай болғанда бұғаттай алады. Өткен жылы пандемияға байланысты болған төтенше жағдайда, айта кету керек, белгілі бір мағынада құқық қорғаушы органдарға еркіндік берді, президенттік байланыстан басқа интернет-ресурстарға өз қалауынша шектеу қойып бұғаттап тастауға мүмкіндік берді.

Егер уәкілетті орган мониторинг негізінде бұзушылықтарды анықтап, содан кейін істі сотқа жіберсе, сот шешімі бойынша сайт бұғатталуы мүмкін. Ақпарат вице-министрі Асқар Омаровтың айтуынша, ҚР заңнамасын бұзған ресурстарды анықтау үшін министрлік өз құзыреті шегінде ақпараттық кеңістікке мониторинг жүргізеді. «Министрлік бұзушылықтар анықталған не мүдделі мемлекеттік органнан телекоммуникациялар желісі бойынша тыйым салынған тізімге жататын ақпаратты тарату туралы хабарлама алынған жағдайда, «Байланыс туралы» Заңның 41-1-бабында көзделген тәртіппен интернет-ресурсқа қол жеткізуді шектеу туралы нұсқама дайындайды. Нұсқама орындау үшін байланыс операторларына және «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ-ға жіберіледі», - деп түсіндіреді Омаров.

2017 жылы Еуропа Кеңесінің тапсырмасы бойынша жүргізілген «Filtering, blocking and take-down of illegal content on the Internet», зерттеу деректері бойынша, дүние жүзі бойынша тыйым салынған интернет-ресур-

стармен күресудің екі моделі бар. Біріншісі интернет-мазмұнды бұғаттаудың арнайы нормативтік-құқықтық реттеуі жоқ елдерде жұмыс істейді, сондықтан олар интернетке тән емес жалпы нормативтік базаны басшылыққа алады. Екінші модель интернетті және басқа да цифрлық медианы реттеудің мамандандырылған нормативтік базасын қабылдаған елдерді біріктіреді. Мұндай елдерде, әдетте, бұғаттау үшін жағдайлар мен нақты негіздер анықталған (балаларға қатысты зорлық-зомбылық, терроризм қаупі, ұлттық қауіпсіздік, қылмыстық іс-әрекет, өшпенділікті тудыру және т.б. көріністері бар материалдар). сонымен бірге әр бір модель, авторлардың есептеуі бойынша, тиімсіз, өйткені бұғаттап жауып тастау шешімдері жиі жалғандыққа оң әсер береді [18].

Жоғарыда көрсетілген мақалада айтылған объективті сынға қарамастан, біз Қазақстанда конституциялық құқықтық тәртіпті, оның ішінде цифрлыққайтақұру жағдайында қорғанды көздейтін ақпараттық құқықтық қатынастарда жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің мүдделерінің конституциялық-құқықтық теңгерімі қағидатын қамтамасыз ету жөніндегі жеткілікті тиімді құқықтық тетік құрылған деп санаймыз. Ия негізінде сайттардағы заңсыз ақпараттарды соттың шешімінен кейін жауып тастау дұрысырақ болар еді, ол белгілі бір уақытты қажет етеді, олар заманауи технологиялардың көмегі арқылы «өрттің» жылдамдығымен таралып жатыр, бірақ заңсыз ақпараттардың жылдам таралуын тоқтату мақсатында, сөзсіз тиісті мемлекеттік органдардың дереу әрекет жасауы ақылға сыйымды. Ал сайт әкімшілері шешіммен келіспеген жағдайда, олар Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде көзделген тәртіппен оған шағымдануға құқылы. Бұл жағдайда мемлекет адамның және бүкіл қоғамның қауіпсіздігін бірінші орынға қояды.

Нәтижелер

Біріншіден. Клаус Швабтың пайымдауына сүйене отырып, біз әркімнің жеке өміріне, жеке және отбасылық құпиясына, жеке са-

лымдарға, телефон арқылы сөйлесуге және т.б. құқығы сияқты конституциялық құндылық жақын болашақта мүлдем жоғалып кетуі мүмкін деген қорытындыға келеміз. Керісінше, заңмен тыйым салынбаған жолмен, әр адамның ақпаратты еркін таратып және еркін алу құқығы, өзін жеке конституциялық құндылық ретінде бейнелейтін, басқа «түске» боялады, адамның да, мемлекетінде ақпараттық әлемі ашық таза болады, ақпарат бұрын болмаған жылдамдықпен таралып жатыр, ал уақыт өте оның ағымдары мен жылдамдығы бірнеше есе көлденең де және төменнен жоғары қарай да ұлғаяды. Бұл ақпараттық кеңістік пен ашықтық, қазірдің өзінде жеке IT-компаниялардан тыс басқарылады, жақсы үлгідегі мысал ретінде алатын болсақ, «мәңгіге» Twitter және Facebook тағы АҚШ экс-президенті Дональд Трамптың аккаунтарын бұғаттап тастауын айтуға болады (мемлекеттің ең жоғары лауазымды тұлғасы).

Екіншіден. Цифрландыру жағдайындағы маңызды конституциялық құндылық ақпарат алу құқығы болып табылады. Дәл осы құндылықты әртүрлі құпиялардың – медициналық, адвокаттық, коммерциялық, қызметтік, бала асырап алу, жеке және отбасылық өмір, хат-хабарлар, телефон және басқа хабарламалар және т. б. үшін «бастапқы нүктесі» деп санау керек.

Осы жағдайда біз құқықтық айналымға (ақпараттық диета) «ақпаратты қолдану ережелері» деген түсінікпен тиісті құқықтық акт әзірлеу керек деген ұсыныстар білдіреміз, біздің ойымызша оны әрмен қарай жоғары мамандандырылған мамандардың көмегімен оның қатарында медициналық ғылыми қызметкерлермен зерттеу және талқылау қажет. Жол жүру ережелеріне ұқсас, біз білетіндей технологиялық дамудың нәтижесінде 20-шы ғасырдың елді мекендерінің көшелерінде көліктер жаппай пайда бола бастады (сөзсіз пайдалы және тиімді, бірақ сонымен қатар қауіптің қайнар көзі болып табылады, мысалдар келтіру артық деп ойлаймын), олар жолдардан ат арбаларды тез ысырып тастады, сол себепті адамдар оны қолдану үшін сәйкес келетін ережелерді ойлап табуға мәжбүр бол-

ды. Сондай-ақ, қазіргі уақытта теледидар мен радио ақпаратты тарату құралы ретінде Интернет және WhatsApp әлеуметтік желілерінен «имплантацияланатын технологияларға», жаңа интерфейс ретінде «цифрландыруға», «суперкомпьютер қалтаңызда» және т. б. дейінгі ақпаратты беру бойынша оларға негізделген технологиялар белсенді түрде ығыстырылуда.

Үшіншіден. Жалпы белгілі факт – ақпарат адамның миы үшін «тағамның» түрі болып табылады, соның негізінде адамда қоршаған айналадағы процесстерден түсінік қалыптасады, ол шешім шығарады. Қазіргі кезде ақпаратты бақылаусыз қабылдау өте қайғылы жағдайларға әкеліп соқтыруы мүмкін. Жарқын мысал адамның іс-әрекетіне ақпараттық мазмұнның теріс әсері ретінде, 2021 жылғы 11 мамырдағы 175-ші Казаньдағы мектепке Ильназ Галявиевтің шабуылын айтуға болады, ол сол мектептің түлегі болған, бұрын сол мектепті аяқтаған екен, нәтижесінде жаппай атыстың салдарынан жеті бүлдіршін және екі үлкен адам қаза болды, немесе басқа мысал, 2021 жылы 20 қыркүйекте Пермь жоғарғы оқу орнындағы, ол жерде шабуылдың нәтижесінде сегіз адам қаза болып, 24 адам жапа шекті. Оқтың астына алған 18 жасар Тимур Бекмансуров болып шықты. *Осы жерде біз бір нәтижеге келеміз, қоғам бұрын болмаған және мүлде жаңа құбылыспен кездесті, оның нәтижесінде адам көргенін қайталаймын деп осындай ауыр қылмыстарға барады.*

Осыған байланысты, біз сонымен бірге жоғарғы білім беру орындарына және мектептерге бағдарламалар әзірлеу жөнінде ұсыныс енгіземіз, осыған сәйкес пән енгізу керек шартты түрде «Ақпараттық қауіпсіздік және адамның өмір сүру әрекеті» деп атауға болады, соның көмегімен білім алушылардан «ақпараттық иммунитет» қалыптастыруын талап ету қажет, және соны оқу нәтижесінде оларда «ақпараттарды қолдану ережелері» туралы түсінік пайда бола алады, ақпараттардың түрлері, оның пайдасы мен зияны, оның мөлшері туралы, және соңғы есепте оның алпауыт ағымдарында дұрыс шарлай білу қажет.

Қорытынды

Жаһандандудың қазіргі заманғы болмысында, цифрландыру мен ақпараттандырудың ауқымды процестерінде Қазақстанның Конституциялық Кеңесі қандай да бір конституциялық құндылықтарды көрсете отырып, «жаңаларының» пайда болуына кедергі келтірмей, көптеген жылдар бойы қалыптасқан конституциялық құндылықтардың орнығуын сақтап, қазақстандық бірегейлікті көрсетуге тырысады, осылайша, ол елде конституциялық заңдылықты қамтамасыз етуге және

қолдауға бағытталған өз функциясын жүзеге асырады.

Әлемде өрістеп жатқан төртінші өнеркәсіптік революция конституциялық құндылықтарды қорғау саласындағы алдыңғы қатарға мемлекетті шығаратынын атап өтеміз. Бұл ретте цифрлық және ақпараттық технологиялардың дамуын ескере отырып, адамның құқықтары мен бостандықтарын, құқықтық тәртіпті, ұлттық қауіпсіздікті, егемендікті тиімді әрі толық көлемде қорғауды қамтамасыз етуге қабілетті құқықтық ұлттық мемлекет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z78 (қаралған күні: 10.07.2022).
2. Клаус Шваб, Четвертая промышленная революция =The Fourth Industrial Revolution. – Эксмо, 2016. - 208 с. - ISBN 978-5-699-90556-0. [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: http://ncrao.rsvpu.ru/sites/default/files/library/k_shvab_chetvertaya_promyshlennaya_revolyuciya_2016.pdf (қаралған күні: 11.07.2022).
3. Сноуден похитил 1,7 миллиона файлов о разведывательных операциях США [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://ria.ru/20140109/988470920.html> (қаралған күні: 24.07.2022).
4. Хакеры похитили личные данные более 3 млн казахстанских пользователей сети [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://inbusiness.kz/ru/last/hakery-pohitili-lichnye-dannye-bolee-3-mln-kazahstanskih-polzovatelej-seti-facebook> (қаралған күні: 13.07.2022).
5. Фернандес А., Шприраман Н., Гуревич Б., Ульер О. (2015). «Всепроникающая нейротехнология: революционный анализ более чем 10 тыс. заявок на патенты, изменяющих медицину, здравоохранение, развлечение и бизнес». SharpBrains, США (206 с.) <http://sharpbrains.com/pervasive-neurotechnology/> (қаралған күні: 14.07.2022).
6. Балаянц, М.С. Фундаментальные правовые ценности современного общества: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.01. – Теория и 261 история права и государства; История учений о праве и государстве / М. С. Балаянц. – М., 2007. – 25 с.
7. Мартышин, О.В. Проблема ценностей в теории государства и права / О. В. Мартышин // Государство и право. – 2004. – № 10. – С. 5–14.
8. О сохранении цифрового наследия [Электрондық ресурс]: Хартия, принятая на 32-й Генеральной конференции ЮНЕСКО, Париж, Франция, 15 окт. 2003 г. // ООН. – 2003. – Кіру режимі: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/digital_heritage_charter.shtml. (қаралған күні: 15.07.2022).
9. Право на неприкосновенность личной жизни в цифровой век [Электрондық ресурс]: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей, 18 дек. 2013 г. // ООН. – 2013. – Кіру режимі: https://www.lawtrend.org/wpcontent/uploads/2014/06/2013_UN_68_167.pdf. (қаралған күні: 15.07.2022).
10. In their current form, surveillance powers of the Federal Intelligence Service regarding foreign telecommunications violate fundamental rights of the Basic Law [Электрондық ресурс] // The Federal Constitutional Court. – 2020. – Кіру режимі: <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2020/bvg20-037.html>. (қаралған күні: 16.07.2022).
11. Поправки в Конституцию про IT приняты Госдумой во втором чтении [Электрондық ресурс] // Экспертный центр электронного государства. – 2020. – Кіру режимі: <https://d-russia.ru/popravki-v-konstituciju-pro-it-prinjaty-gosdumojvo-vtorom-chtenii.html>. (қаралған күні: 18.07.2022).

12. Парламент Франции принял противоречивый закон о языке ненависти в интернете [Электрондық ресурс] // Европейская правда. – 2020. – Кіру режимі: <https://www.euointegration.com.ua/rus/news/2020/05/14/7109884>. (қаралған күні: 18.07.2022).

13. «Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабының 1-тармағын ресми түсіндіру және «Балаларды денсаулығына және дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңын және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне балаларды денсаулығына және дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңын Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігі тұрғысында тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2015 жылғы 18 мамырдағы № 3 нормативтік қаулысы. [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S1500000003/history> (қаралған күні: 19.07.2022).

14. «Қазақстан Республикасындағы конституциялық заңдылықтың жай-күйі туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің Жолдауы (2021 жылғы 21 маусымда Қазақстан Республикасы Парламенті Палаталарының бірлескен отырысында жария етілді). [Электрондық ресурс] // – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S2100000120> (қаралған күні: 24.07.2022).

15. «Алматы қаласы Алатау аудандық сотының ұсынуы бойынша «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 107-бабы 8) тармақшасының конституциялығын тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2020 жылғы 21 қаңтардағы № 1 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] // – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S2000000001> (қаралған күні: 24.07.2022).

16. «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңын Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігіне тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2017 жылғы 9 наурыздағы № 1 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] // – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S1700000001> (қаралған күні: 24.07.2022).

17. «Қарағанды облысы Теміртау қалалық сотының ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 28 наурыздағы № 361 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының шегінен тыс тұрақты тұрғылықты жерге кетуге арналған құжаттарды ресімдеу қағидаларының 7-тармағы 3) тармақшасының конституциялығын тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2016 жылғы 14 желтоқсандағы № 1 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] // – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S1600000001> (қаралған күні: 24.07.2022).

18. Почему в Казахстане всё чаще блокируют сайты. [Электрондық ресурс] // – Кіру режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qogam/press/news/details/18674?lang=ru> (қаралған күні: 24.07.2022).

Н. Саулен¹, Е.С. Жамбаев², А.Н. Сагадиев³

¹Институт парламентаризма, Астана, Казахстан

^{2,3}Кокшетауский университет имени А. Мырзахметова, Кокшетау, Казахстан

Цифровизация и информатизация общества как триггеры трансформации конституционных ценностей

Аннотация. Информация играет ключевую роль, и технологический прогресс, обусловленный четвертой промышленной революцией, анонсированной в одноименной книге Клауса Шваба, президента Всемирного экономического форума в Давосе, будет стремительно и дальше менять общество во многих, если не во всех, аспектах его жизнедеятельности, и нет никаких сомнений, что подобного уровня развития технологий история человечества еще не знала. По этой причине актуальность исследований новых правовых отношений, возникающих в цифровом и информационном поле, не вызывает никаких сомнений. Целью настоящей статьи является исследование современного состояния и влияния цифровизации и информатизации на трансформацию таких конституционных ценностей, как право каждого на частную жизнь, тайну телефонных переговоров и т.д., а также право каждого свободно получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом. Нами достигнуты три результа-

та, самым важным из которых, как мы полагаем, является предложение о необходимости разработать соответствующий правовой акт и ввести в правовой оборот такое понятие, как «Правила пользования информацией» (информационная диета), которое, по нашему мнению, требует дальнейшего исследования и обсуждения, с привлечением узкопрофильных специалистов, в том числе медицинских научных работников. Опираясь на суждения Клауса Шваба, мы приходим к выводу, что такая конституционная ценность, как право каждого на частную жизнь, личную тайну, тайну телефонных переговоров и т.д., в ближайшей перспективе может и вовсе исчезнуть.

Ключевые слова: цифровизация, информатизация, информация, социальные сети, Интернет, Конституционный Совет РК, конституционные ценности, промышленная революция, частная жизнь.

N. Saulen¹, E.S. Zhambayev², A.N. Sagadiev³

¹Institute of Parliamentarism, Astana, Kazakhstan

^{2,3}A. Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan

Digitalization and informatization of society as triggers for the transformation of constitutional values

Abstract. Information plays a key role. Technological progress due to the Fourth Industrial Revolution, announced in the book of the same name by Klaus Schwab, President of the World Economic Forum in Davos, will rapidly continue to change society in many, if not all, aspects of its life, and there is no doubt that the history of humanity has never known such a level of technological development. For this reason, the relevance of research on new legal relations arising in the digital and information field is beyond doubt. The purpose of this article is to investigate the current state and impact of digitalization and informatization on the transformation of such constitutional values as the right of everyone to privacy, telephone conversations, etc., as well as the right of everyone to freely receive and disseminate information in any way not prohibited by law. We have achieved three results, the most important of which, as we believe, is the proposal on the need to develop an appropriate legal act and introduce into legal circulation such a concept as «Rules for the use of information» (information diet), which, as we believe, requires further research and discussion, with the involvement of narrow-profile specialists, including medical researchers. Based on the judgments of Klaus Schwab, we concluded that such constitutional values as the right of everyone to privacy, personal secrecy, the secrecy of telephone conversations, etc., may disappear in the near future.

Keywords: digitalization, informatization, information, social networks, Internet, Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan, constitutional values, the industrial revolution, private life.

References

1. Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciyasy. Konstituciya 1995 zhyly 30 tamyzda respublikalyq referendumda qabyldandy. [Elektronдық resurs]. – Kiru rezhimi: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z78 (accessed: 10.07.2022).
2. Klaus SHvab, CHetvertaya promyshlennaya revolyuciya =The Fourth Industrial Revolution. – Eksmo, 2016. - 208 s. - ISBN 978-5-699-90556-0. [Elektronдық resurs]. – Kiru rezhimi: http://ncrao.rsvpu.ru/sites/default/files/library/k._shvab_chetvertaya_promyshlennaya_revolyuciya_2016.pdf (accessed: 11.07.2022).
3. Snouden pohitil 1,7 milliona fajlov o razvedyvatel'nyh operacijah SSHA [Elektronдық resurs]. – Kiru rezhimi: <https://ria.ru/20140109/988470920.html> (accessed: 24.07.2022).
4. Hakery pohitili lichnye dannye bolee 3 mln kazahstanskih pol'zovatelej seti [Elektronдық resurs]. – Kiru rezhimi: <https://inbusiness.kz/ru/last/hakery-pohitili-lichnye-dannye-bolee-3-mln-kazahstanskih-polzovatelej-seti-facebook> (accessed: 13.07.2022).
5. Fernandes A., SHriraman N., Gurevic B., Ul'er O. (2015). «Vsepronikayushchaya nejrotekhnologiya: revolyucionnyj analiz bolee chem 10 tys. zayavok na patenty, izmenyayushchih medicinu, zdravoohranenie,

razvlechenie i biznes». SharpBrains, SSHA (206 s.) <http://sharpbrains.com/pervasive-neurotechnology/> (accessed: 14.07.2022).

6. Balayanc, M.S. Fundamental'nye pravovye cennosti sovremennogo obshchestva: avtoref. diss. kand. yurid. nauk; spec. 12.00.01. – Teoriya i 261 istoriya prava i gosudarstva; Istoriya uchenij o prave i gosudarstve / M. S. Balayanc. – M., 2007. – 25 s.

7. Martyshin, O.V. Problema cennostej v teorii gosudarstva i prava / O. V. Martyshin // Gosudarstvo i pravo. – 2004. – № 10. – S. 5–14.

8. O sohranении cifrovogo naslediya [Elektronnyy resurs]: Hartiya, prinyataya na 32-j General'noj konferencii YUNESKO, Parizh, Franciya, 15 okt. 2003 g. // OON. – 2003. – Kiru rezhimi: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/digital_heritage_charter.shtml. (accessed: 15.07.2022).

9. Pravo na neprikosновенност' lichnoj zhizni v cifrovoy vek [Elektronnyy resurs]: Rezolyuciya, prinyataya General'noj Assambleej, 18 dek. 2013 g. // OON. – 2013. – Kiru rezhimi: https://www.lawtrend.org/wpcontent/uploads/2014/06/2013_UN_68_167.pdf. (accessed: 15.07.2022).

10. In their current form, surveillance powers of the Federal Intelligence Service regarding foreign telecommunications violate fundamental rights of the Basic Law [Elektronnyy resurs] // The Federal Constitutional Court. – 2020. – Kiru rezhimi: <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2020/bvg20-037.html>. (accessed: 16.07.2022).

11. Popravki v Konstituciyu pro IT prinyaty Gosdumoj vo vtorom chtenii [Elektronnyy resurs] // Ekspertnyy centr elektronogo gosudarstva. – 2020. – Kiru rezhimi: <https://d-russia.ru/popravki-v-konstituciju-pro-it-prinaty-gosdumojvo-vtorom-chtenii.html>. (accessed: 18.07.2022).

12. Parlament Francii prinyal protivorechivyy zakon o yazyke nenasivnosti v internete [Elektronnyy resurs] // Evropejskaya pravda. – 2020. – Kiru rezhimi: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/05/14/7109884>. (accessed: 18.07.2022).

13. «Qazaqstan Respublikasy Konstituciyasynyn 27-babynyn 1-tarmagyn resmi tusindiru zhane «Balalardy densaulygyna zhane damuyna zardabyn tizigetini aqparattan qorgau turaly» Qazaqstan Respublikasynyn Zanyyn zhane «Qazaqstan Respublikasynyn kejbir zannamalyq aktilerine balalardy densaulygyna zhane damuyna zardabyn tizigetini aqparattan qorgau maseleleri bojnynsha ozgerister men tolyqtyrular engizu turaly» Qazaqstan Respublikasynyn Zanyyn Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciyasyna sajkestigi turgysynda tekseru turaly» Qazaqstan Respublikasy Konstituciyalyq Kenesinin 2015 zhylygy 18 mamyrdayy № 3 normativtik qaulysy. [Elektronnyy resurs]. – Kiru rezhimi: // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S1500000003/history> (accessed: 19.07.2022).

14. «Qazaqstan Respublikasyndagy konstituciyalyq zandylyqtyn zhaj-kuji turaly» Qazaqstan Respublikasy Konstituciyalyq Kenesinin Zholdauy (2021 zhylygy 21 mausymda Qazaqstan Respublikasy Parlamenti Palatalarynyn birlesken otyrysnynda zhariya etildi). [Elektronnyy resurs] // – Kiru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S2100000120> (accessed: 24.07.2022).

15. «Almaty qalasy Alatau audandyq sotynyn usynuy bojnynsha «Turgyn uj Qatynastary turaly» Qazaqstan Respublikasy Zanyynyn 107-baby 8) tarmaqshasynyn konstituciyalygyn tekseru turaly» Qazaqstan Respublikasy Konstituciyalyq Kenesinin 2020 zhylygy 21 qantardagy № 1 normativtik qaulysy [Elektronnyy resurs] // – Kiru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S2000000001> (accessed: 24.07.2022).

16. «Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciyasyna ozgerister men tolyqtyrular engizu turaly» Qazaqstan Respublikasynyn Zanyyn Qazaqstan Respublikasynyn Konstituciyasyna sajkestigine tekseru turaly» Qazaqstan Respublikasy Konstituciyalyq Kenesinin 2017 zhylygy 9 nauryzdagy № 1 normativtik qaulysy [Elektronnyy resurs] // – Kiru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S1700000001> (accessed: 24.07.2022).

17. «Qaragandy oblysy Temirtau qalalyq sotynyn usynuy bojnynsha Qazaqstan Respublikasy Ukimetinin 2012 zhylygy 28 nauryzdagy № 361 qaulysymen bekitilgen Qazaqstan Respublikasynyn sheginen tys turaqty turgylyqty zherge ketuge arnalgan quzhattardy resimdeu qagidalarynyn 7-tarmagy 3) tarmaqshasynyn konstituciyalygyn tekseru turaly» Qazaqstan Respublikasy Konstituciyalyq Kenesinin 2016 zhylygy 14 zheltoqsandagy № 1 normativtik qaulysy [Elektronnyy resurs] // – Kiru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/S1600000001> (accessed: 24.07.2022).

18. Pochemu v Kazahstane vsyo chashche blokiruyut sajty. [Elektronnyy resurs] // – Kiru rezhimi: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qogam/press/news/details/18674?lang=ru> (accessed: 24.07.2022).

Авторлар туралы мәліметтер:

Сәулен Н. – PhD докторы, Парламентаризм институтының бас маманы, Астана қаласы, Қазақстан.

Жамбаев Е.С. – заң ғылымдарының кандидаты, А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Заңтану кафедрасының доценті, Көкшетау қаласы, Қазақстан.

Сағадиев А.Н. – заң ғылымдарының кандидаты, А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Заңтану кафедрасының доценті, Көкшетау қаласы, Қазақстан.

Saulen N. – Ph.D., Chief Specialist of the Institute of Parliamentarism, Astana, Kazakhstan.

Dzhambayev E.S. – Candidate of Law, Associate Professor, Department of jurisprudence, A. Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.

Sagadiyev A.N. – candidate of Law, Associate Professor, Department of jurisprudence, A. Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.